

ISSN: 1896-4087

DOI: <http://dx.doi.org/10.21784/ZC.2019.018>

PAWEŁ SOBIERAJSKI

Państwowa Uczelnia Zawodowa we Włocławku

Historia kurateli sądowej w Polsce – uwarunkowania organizacyjno-prawne

The history of court guardianship in Poland – organizational and legal conditions

Streszczenie:

Artykuł powstał w związku z upamiętnieniem obchodów 100-lecia kurateli sądowej w Polsce. Tekst ma wymiar przeglądowy i popularyzatorski – autor przedstawia istotne momenty (kroki) w rozwoju instytucji kurateli sądowej – od 1919 roku do uchwalenia Ustawy o kuratorach sądowych w 2001 roku.

Słowa kluczowe: historia, kuratela sądowa

Abstract:

This paper was written to commemorate the 100th anniversary of the introduction of court guardianship in Poland. The text has a review and popularizing dimension - the author presents the most important moments (steps) in the history of court guardianship – from 1919 till the introduction of The Act on Probation Officers in 2001.

Keywords: history, court guardianship

Wprowadzenie

Historia kurateli sądowej w Polsce jest „nieco” krótsza, niż ta w Europie, czy na świecie. W kontekście tegorocznych obchodów 100-lecia kurateli sądowej w Polsce, myślę, że warto przyrzeć się istotnym momentom w historii rozwoju tej instytucji w naszym kraju.

Rok 1919 uznany został właśnie za ten zamykający stulecie kurateli sądowej – w kolejnych akapitach przedstawiam uzasadnienie, które stoi za takim stanowiskiem. W tym miejscu uruchamiamy dywagacje na temat cezury: jakie wydarzenia można uznać za istotne, czy wręcz przełomowe dla powstania i rozwoju tej instytucji? Oraz – czy rzeczywiście rok 1919 to początek kurateli w Polsce? Oczywiście, nie jest moim zamiarem kontestacja tej ostatniej daty, a jedynie chęć zwrócenia uwagi na uwarunkowania i okoliczności, jakie brane były/są pod uwagę przy oznaczaniu początków tej instytucji.

W analizie historii rozwoju instytucji społecznych przyjmuje się różne wyznaczniki, najczęściej: 1) praktykę w danym obszarze życia społecznego; 2) pierwsze użycie i ukonstytuowanie nazwy opisującej dany ruch, zjawisko, czy instytucję. Gdyby – dla porównania – spojrzeć na historię kurateli sądowej na świecie przez pryzmat pierwszego wyznacznika, jakim jest praktyka w danym obszarze życia społecznego, to za początki kurateli sądowej najczęściej uznaje się przywoływaną praktykę Johna Augustusa, szewca z Bostonu, który – jak donoszą różne źródła – w 1841 roku w stanie Massachusetts udzielił poręczenia za mężczyznę oskarżonego o pijaństwo w miejscu publicznym. W tamtym przypadku, jak donoszą różne zapisy, sąd powstrzymał się od wymierzenia kary, wyznaczył okres próby i oddał na ten czas podsądnego pod opiekę wspomnianej wcześniej osoby. Ponieważ efekty tego „dozoru” były w opinii sądu zadowalające, postanowiono taką praktykę stosować także w przypadkach¹.

Łatwiej zapewne operować cezurą wynikającą z powstawania określonych przepisów prawnych – takich, które wprost powoływały instytucję kurateli sądowej. Tonem więc zamknięcia tego wątku porównawczego można wspomnieć o ustawie z 1869 r. w USA (w stanie

---

¹ J. Skupiński, *Warunkowe skazanie w prawie polskim na tle porównawczym*, Warszawa 1992, s. 24–25; Por. A. Marek, *Rola amerykańskiej probacji i jej efektywność*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Prawo XVI” 1978, z. 89, s. 217; P. Stępnia, *Funkcjonowanie kurateli sądowej. Teoria a rzeczywistość*, Wyd. UAM, Poznań 1992, s. 26; M. Kalinowski, *Nadzór kuratora sądowego – formą wychowania resocjalizacyjnego*, [w:] K. Pospiszyl (red.), *Resocjalizacja nieletnich. Doświadczenia i koncepcje*, WSiP, Warszawa 1990, s. 285.

Massachusetts; dotyczyła wyłącznie nieletnich), w której po raz pierwszy pojawia się instytucja kuratora (dla nieletnich), czy o *Probation of Offenders Act*, ustanawiającej w 1907 roku, jeszcze fakultatywnie, kuratelę sądową w Anglii (a także Szkocji i Irlandii)².

Krok pierwszy – powołanie instytucji opiekuna sądowego

Wróćmy do tematu i do Polski, a raczej do ziem polskich i czasów zaborów. Tam bowiem odnajdujemy pierwsze sygnały rodzącej się idei kurateli sądowej. Początków kurateli sądowej w Polsce należałoby poszukiwać – tak jak to miało miejsce i w innych krajach europejskich (przede wszystkim Belgii i Francji³) – w pojawiającej się w prawie karnym instytucji warunkowego skazania oraz warunkowego przedterminowego zwolnienia (określanego wówczas „warunkowym uwolnieniem”). W 1889 roku w „Gazecie Sądowej Warszawskiej” ukazał się artykuł M. Korenfelda, w którym autor podjął się analizy tej instytucji podnosząc zasadność jej wprowadzenia do obowiązującego ówczas prawa⁴. W tym samym roku i na łamach tego samego pisma E. Krzymuski ogłosił opracowanie pt. *O uwolnieniu warunkowym i warunkowych wyrokach skazujących z powodu Ustawy Belgijskiej z dnia 31 Maja 1888 r.*⁵. Tam też pojawiły się pierwsze informacje na temat angielskiego systemu „probation” i kuratorów sądowych. Tak więc możemy przyjąć, że instytucje te były dobrze znane w polskim piśmiennictwie, jednak z uwagi na warunki polityczne (brak

---

² Zob. J. Skupiński, *Warunkowe skazanie...*, op. cit., s. 35-38; A. Marek, *Środki probacyjne*, [w:] A. Marek et al. (red.), *Prawo karne*, Warszawa 1986., s. 202; A. Mościskier, *System kuratorski i opieki postpenitencjarnej w Anglii i Walii*, „Prace Instytutu Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji UW” 1985, t. 9, s. 43.

³ Zob. P. Stępnia, *Funkcjonowanie kurateli sądowej*, op. cit. s. 32-39.

⁴ M. Korenfeld, *Zamiast kary*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1889, nr 2, s. 17 i nast., [za:] J. Skupiński, *Warunkowe skazanie...*, op. cit., s. 55.

⁵ „Gazeta Sądowa Warszawska” 1889, nr 33, s. 516 i nast.; S. Holewiński, *O warunkowym skazaniu*, „Ateneum” 1897, t. III, s. 225-226, [za:] J. Skupiński, *Warunkowe skazanie...*, op. cit., s. 58.

niepodległości) pozostawały tylko w sferze projektów i rozważań teoretycznych.

Warto jednak odnotować, iż na ziemiach polskich – szczególnie zaboru rosyjskiego – pojawiło się szereg inicjatyw społecznych skierowanych na pomoc więźniom opuszczającym zakłady karne. W 1909 r. w Królestwie Polskim zaczęła obowiązywać ustawa *O uwolnieniu warunkowym przed odbyciem terminu kary*. W tym samym roku powstało też Towarzystwo Opieki nad Zwolnionymi z Więzień „Patronat”, które wśród postawionych sobie zadań wymieniało także pracę wychowawczą z osobami opuszczającymi więzienia⁶.

W 1916 roku ukazał się projekt kodeksu karnego A. Mogilnickiego i E. Rappaporta, który w założeniu miał stanowić akt prawny, który będzie obowiązywał w niepodległym kraju. Zasługuje on na uwagę ze względu na to, że w jego treści znajdujemy zapis (art. 36) powołujący instytucję „opiekuna społecznego” wyraźnie nawiązujący do idei kurateli sądowej. Stanowił on, iż w sytuacji orzeczenia warunkowego zawieszenia kary skazany w okresie próby (od 3 do 5 lat) miał obligatoryjnie pozostawać pod „dozorem opiekuńczym specjalnego opiekuna sądowego, który czuwa nad ich sprawowaniem i udziela im wskazówek”. Na opiekuńczy charakter tegoż dozoru wskazywała dalsza treść wspomnianego artykułu, według której opiekunowi sądowego nie wolno było podopiecznych „do niczego zmuszać, ograniczać ani krępować ich ruchów”⁷. Projekt ten zawęził jednak stosowanie instytucji warunkowego skazania do osób w wieku do 21 lat – pamiętajmy jednakże, że ówczesna kodyfikacja tę kategorię wiekową obejmowała wspólnym terminem „nieletni”.

Można przyjąć, że właśnie te zapisy, jeszcze wówczas projektowe, stały się załączkiem instytucji kuratora sądowego. W tym też kierunku poszły regulacje prawne w niepodległej Polsce. I znowu podobnie jak w innych krajach europejskich, instytucja kurateli sądowej pojawiła się wraz z ukonstytuowaniem sądownictwa dla nieletnich. Najpierw

---

⁶ J. Kamiński, S. Milewski, *Resocjalizacja skazanych. Poradnik dla kuratorów sądowych*, Warszawa 1979, s. 17.

⁷ Cyt. za: J. Skupiński, *Warunkowe skazanie...*, op. cit., s. 59.

*Dekret Naczelnika Państwa z 8 lutego 1919 r. w przedmiocie utworzenia sądów dla nieletnich*⁸, a później *Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 26 lipca 1919 r. w przedmiocie urzędzenia sądów dla nieletnich*⁹, **powoływały instytucję tzw. opiekuna sądowego.**

Powracam do dywagacji z początku tej części opracowania, gdzie stawiam pytanie, czy rok 1919 oznacza początek omawianej instytucji. *De facto* ani w Dekrecie Naczelnika Państwa, ani w późniejszym (z tego samego roku) Rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości, nie pada termin „kurator sądowy”. Nazwa ta pojawia się dopiero 10 lat później.

Trudno jednak nie uznać – i taką wykładnię między innymi przyjęła m. in. Krajowa Rada Kuratorów planując obchody 100-lecia – że powołana w 1919 roku instytucja opiekuna sądowego stanowi początek kurateli sądowej w Polsce. Wskazują na to dość jednoznacznie zapisy ww. rozporządzenia. Czytamy w nim między innymi, że opiekunów sądowych powoływać mają sędziowie, że mogą to być osoby obojga płci, że będą z tego tytułu pobierali „wynagrodzenie stałe z funduszków dyspozycyjnych sądu”¹⁰. Możemy odnaleźć w nim również zapisy mówiące o zadaniach, jakie mają wypełniać opiekunowie sądowi. Według nich opiekunowie sądowi „będą podlegali dyrektywie sędziego według wydanej instrukcji, jako jego pomocnicy w zbieraniu informacji o nieletnich, zajmą się w wypadkach przez sędziego wskazanych opieką nad nieletnim, niepozostającym pod dozorem rodzicielskim, lub gdy dozór rodzicielski wymaga jeszcze dodatkowej kontroli odpowiedzialnej, oraz będą mieli nadzór nad nieletnimi, skazanymi na karę, a korzystającymi z prawa zawieszenia kary”¹¹. Nadzór opiekuna sądowego mógł być także orzeczony w sytuacji pozbawienia władzy nad nieletnim i oddania go pod opiekę innej rodziny („zasługującej na zupełne zaufanie”)¹².

⁸ Dz. Pr. P. P. 1919 Nr 14, poz. 171.

⁹ Dz. Pr. P. P. 1919 Nr 63, poz. 378.

¹⁰ Art. 3. Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 26 lipca 1919 r.

¹¹ Ibidem.

¹² Ibidem, art. 8.

Jeszcze większe uszczegółowienie zadań odnaleźć można w tzw. *Instrukcji dla Opiekunów Sądowych przy Sądzie Pokoju dla nieletnich m. st. Warszawy*, stworzonej przez sędziego Antoniego Komorowskiego w 1925 roku¹³. Dodajmy na marginesie, że instytucja opiekuna sądowego mogła być powołana przy sądach pokoju w Warszawie, Łodzi i Lublinie, zgodnie z zapisem art. 1 przywoływanego wcześniej Dekretu Naczelnika Państwa z 8 lutego 1919 r.

Instrukcja dla Opiekunów Sądowych... zawierała 17 paragrafów i stanowiła swego rodzaju metodykę pracy opiekuna sądowego. Wskazywała na rozległe zadania opiekunów sądowych, pokazując jak bardzo charakter ich pracy przypominał to, co leży współcześnie w gestii kuratorów sądowych. Bez większego wahania można przyjąć, że ówczesny opiekun sądowy miał realizować zadania o charakterze i wychowawczo-resocjalizacyjnym, i diagnostycznym, i profilaktycznym i kontrolnym – a więc to, o czym mówi art. 1 obecnie obowiązującej ustawy o kuratorach sądowych¹⁴.

Krok drugi – powołanie instytucji kuratora nieletnich

W 1929 roku kolejne rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości **ustanawiało w miejsce opiekuna sądowego instytucję kuratorów nieletnich** przy sądach grodzkich i sądach dla nieletnich¹⁵. Dodajmy, że w roku 1935 kolejne rozporządzenie zlikwidowało instytucję kuratorów zawodowych, pozostawiając jedynie kuratorów społecznych.

---

¹³ A. Komorowski, *Praktyczna działalność Koła Opiekunów Sądowych przy Sądzie dla nieletnich m. st. Warszawy*, [w:] A. Komorowski, E. Neymark, Z. Rosenblum, *O sądownictwie dla nieletnich w Polsce*, Dział Wydawnictw Związku Spółdzielni Spółdzielców, Warszawa 1928, s. 25–28. Por. K. Szymków, *Instytucja stałych opiekunów sądowych 1919–1929*, „Folia Iuridica Universitatis Wratislaviensis” 2018, vol. 7 (1), s. 70–75.

¹⁴ Zadania opiekunów sądowych i ich realizację szczegółowo opisuje Krzysztof Szymków, zob. Idem, *Instytucja stałych opiekunów...*, op. cit., s. 67–80.

¹⁵ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 25 czerwca 1929 r. w sprawie przekształcenia instytucji opiekunów sądowych na kuratorów nieletnich przy sądach grodzkich i przy sądach dla nieletnich, Dz.U. nr 47, poz. 387. Por.: K. Marzec-Holka, *Instytucja społecznych kuratorów sądowych w świetle badań*, Bydgoszcz 1994, s. 148.

Stan ten utrzymywał się aż do 1959 roku, kiedy to ukazały się trzy akty prawne dotyczące kurateli sądowej dla nieletnich:

- 1) Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 13 lutego 1959 r. o kuratorach sądowych dla nieletnich¹⁶.
- 2) Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 1 kwietnia 1959 r. w sprawie wynagradzania kuratorów zawodowych dla nieletnich¹⁷.
- 3) Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z 10 kwietnia 1959 r. – instrukcja w sprawie kuratorów sądowych dla nieletnich¹⁸.

Wyżej wymienione dokumenty określały nowy status kuratora sądowego (zawodowego i społecznego) w tamtym czasie.

W uzupełnieniu warto dodać, że obok instytucji kuratora nieletnich, już od 1956 roku funkcjonowała instytucja inspektora społecznego przy sądzie powiatowym, który posiadał uprawnienia zbieżne z tymi, które zostały określone dla kuratorów przepisami z 1959 roku¹⁹. W związku z tym, w 1973 roku, obie te instytucje – inspektora społecznego i kuratora dla nieletnich – uległy połączeniu, a kurator nieletnich stał się pomocniczym organem sądu w sprawach nieletnich i w sprawach opiekuńczych małoletnich²⁰.

Warto zwrócić uwagę na jeszcze dwa, istotne dla kurateli nad nieletnimi, momenty w historii (uwzględniając okres do 1986 roku – będzie o tym mowa w dalszej części opracowania):

- a) powołanie w 1978 roku sądów rodzinnych – kuratorzy zostali związani organizacyjnie z tymi sądami²¹;

¹⁶ Dz.U. 1959, Nr 18, poz. 113.

¹⁷ Dz.U. 1959, Nr 26, poz. 164.

¹⁸ Zbiór resortowych aktów prawnych Ministerstwa Sprawiedliwości, tom I, poz. 121, [cyt. za:] K. Stasiak, *Ewolucja kurateli sądowej od początku do wejścia w życie rozporządzenia z 1986 r.*, [w:] T. Jedynak, K. Stasiak (red.), *Zarys metodyki pracy kuratora sądowego*, Wyd. Lexis-Nexis, Warszawa 2014, s. 21–22.

¹⁹ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 3 lipca 1956 r. o inspektorach społecznych przy sądach powiatowych, Dz.U. 1956, Nr 29, poz. 134.

²⁰ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 3 maja 1973 r. w sprawie kuratorów nieletnich, Dz.U. 1973, Nr 18, poz. 107.

²¹ Por. K. Stasiak, *Ewolucja kurateli sądowej...*, op. cit., s. 23.

- b) wejście w życie w dniu 13 maja 1983 roku ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich; zmieniała ona zarówno stan prawny dotyczący zasad funkcjonowania sądów rodzinnych, jak i regulacja zagadnień związanych z szeroko pojętym przeciwdziałaniem demoralizacji i przestępczości nieletnich.

Krok trzeci – powstanie kurateli sądowej dla dorosłych

Z dużo większymi problemami spotkało się wprowadzenie kurateli sądowej dla dorosłych. Instytucja ta co prawda pojawiła się w projektach Komisji Kodyfikacyjnej RP pracującej w latach 1921-31 nad kodeksem karnym – jego projektodawcy uznając fakultatywność dozoru przy orzeczeniu warunkowego skazania uznali, iż winien on być powierzony osobom lub instytucjom zasługującym na zaufanie. Taki też zapis znalazł się w kodeksie karnym z 1932 roku²², jednak pozostał na takim poziomie ogólności, a ustawa nie stwarzała możliwości do wydania aktu wykonawczego szczegółowej regulującego tę kwestię. Jedynie J. Makarewicz w *Komentarzu* do kodeksu karnego zwracał uwagę na to, iż dozór ochronny nie powinien być urzędowy, ani też policyjny²³.

Jak pisze J. Skupiński: „Przepis o możliwości oddania skazanego pod dozór pozostawał (...) martwy i instytucja ta nie była stosowana w Polsce aż do początku lat sześćdziesiątych. W kwestii zorganizowanego dozoru nie wydano żadnego aktu ministerialnego, a do poddania sprawcy pod dozór «godnej zaufania» osoby lub instytucji (...) sądy w ogóle nie sięgały”²⁴.

Lata 1945–1956 to okres zaostrzenia polityki karnej: surowych kar bezwzględnego pozbawienia wolności oraz zawężenia zakresu dopuszczalności instytucji warunkowego skazania. W 1951 roku uchylono

---

²² Rozporządzenie Prezydenta RP z 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny, Dz.U. RP nr 60, poz. 571.

²³ J. Makarewicz, *Kodeks karny z komentarzem*, Lwów 1938, s. 231. Zob. J. Skupiński, op. cit., s. 79.

²⁴ J. Skupiński, op. cit., s. 85–86.

ne też zostały przepisy (z 1932 r.) o warunkowym przedterminowym zwolnieniu i zastąpione nowymi – nie przewidującymi instytucji dozoru ochronnego (w zamian wprowadzono kontrolę zachowania skazanego sprawowaną przez prokuratora) i pozostawiającymi możliwość jego (tj. warunkowego zwolnienia) orzekania tylko Prokuratorowi Generalnemu PRL.

Istotne zmiany przyniósł rok 1957. Wydana w tym roku ustawa²⁵ uchyliła poprzednią i przywróciła możliwość oddania skazanego pod nadzór ochronny; wprowadziła także rozszerzony katalog obowiązków, które można było nałożyć na dozorowanego w okresie próby. Zawierała ona też delegację dla Ministra Sprawiedliwości do określenia – w drodze rozporządzenia – osób i instytucji upoważnionych do sprawowania nadzoru, trybu ich powoływania, uprawnień oraz sposobu wykonywania nadzoru.

Takie rozporządzenie wydane zostało w 1958 r. i **było aktem po raz pierwszy ustanawiającym instytucję kuratorów dla warunkowo zwolnionych dorosłych**²⁶. Pełna nazwa brzmiała: „kuratorzy sądowi dla nadzoru nad warunkowo zwolnionymi”, a w myśl rozporządzenia byli oni „społecznym organem pomocniczym” powoływanym przy sądach wojewódzkich. Kolejne rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 1961 r., wzorując się na rozporządzeniu wydanym w sprawie warunkowo zwolnionych, powoływało odrębną grupę kuratorów dla sprawowania dozoru nad warunkowo skazanymi – „kuratorzy sądowi dla dozoru ochronnego nad osobami, względem których wykonania kary pozbawienia wolności warunkowo zawieszono z jednoczesnym oddaniem tych osób pod dozór ochronny”. Był to również organ społeczny powoływany przy sądach wojewódzkich i powiatowych podlegający właściwemu prezesowi sądu. W myśl obu wyżej wymienionych rozporządzeń kandydat na kuratora musiał spełniać następujące warunki: obywatelstwo polskie, ukończone 30 lat,

²⁵ Ustawa z 29 maja 1957 r. o warunkowym zwolnieniu osób odbywających karę pozbawienia wolności, Dz.U. nr 31, poz. 134.

²⁶ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 15 stycznia 1958 r. w sprawie nadzoru nad warunkowo zwolnionymi, Dz.U. nr 10, poz. 35.

niekaralność sądowa, pełnia praw publicznych, stałe zamieszkanie. Zadaniem kuratora była kontrola wywiązywania się przez skazanego z obowiązków próby, udzielanie rad i pomocy w rozwiązywaniu trudności życiowych. Do najważniejszych obowiązków należał osobisty kontakt z podopiecznym, niezwłoczne zawiadomienie sądu w przypadku zaistnienia okoliczności uzasadniających odwołanie zawieszenia bądź warunkowego zwolnienia, składanie sądowi kwartalnych sprawozdań z przebiegu okresu próby²⁷. Warunki te, a przede wszystkim praktyka, wyraźnie każą określić charakter tak wówczas sprawowanej kurateli jako represyjno-kontrolny, ograniczony do czynności sprawdzających i ewentualnych działań o charakterze restrykcyjnym w stosunku do osób nie realizujących obowiązków nałożonych wyrokiem.

W 1965 r. nastąpił kolejny istotny krok na drodze budowania służby kuratorskiej dla dorosłych. Rozporządzenie wydane w tym roku uchylało poprzednie i łączyło obie kategorie dozoru ustanawiając tym samym jedną służbę kuratorską – „kuratorów sądowych”²⁸. Po raz pierwszy też stwarzało ono możliwość powoływania przy sądach wojewódzkich kuratorów zawodowych. Całkowity ciężar nadal jednak miał spoczywać na kuratorach społecznych, którzy – w świetle obowiązujących przepisów – mogli sprawować jednocześnie nie więcej niż 10 dozorów. Do obowiązków kuratora zawodowego należało natomiast organizowanie i kontrola ich pracy oraz współpraca z innymi organami i instytucjami. Bezpośrednia praca ze skazanymi dotyczyła tylko szczególnie trudnych przypadków w obszarze warunkowo zwolnionych.

Lata sześćdziesiąte to zmiana polityki karnej wyrażająca się w łagodzeniu represji karnej oraz w dostrzeżeniu funkcjonalności środków karnych innych niż pozbawienie wolności. Dlatego też szybko się okazało, że działalność społeczna w zakresie wykonywania środków wol-

---

²⁷ J. Skupiński, op. cit., s. 114–118.

²⁸ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 3 marca 1965 r. w sprawie dozoru nad osobami, którym wykonanie kary pozbawienia wolności warunkowo zawieszono oraz w sprawie nadzoru nad osobami warunkowo zwolnionymi, Dz.U. nr 12, poz. 80.

nościowych nie wystarcza i konieczne jest stworzenie zawodowej służby kuratorskiej, która by koordynowała i organizowała pracę kuratorów społecznych. Taką możliwość dawało właśnie rozporządzenie z 1965 r., w myśl którego w tym samym roku powołano 19 kuratorów zawodowych przy sądach wojewódzkich – liczbę tę zwiększono do końca tego roku do trzydziestu. Kolejne lata to stały przyrost kuratorów zawodowych: w 1970 r. było ich 124, w 1974 r. – 441. Nadal jednak zasadniczą część pracy kuratorskiej wykonywali społecznicy: w 1974 r. było ich niespełna 12 tys. (na jednego kuratora zawodowego przypadało ok. 27 kuratorów społecznych)²⁹.

Lata sześćdziesiąte to również okres prac Komisji Kodyfikacyjnej nad nowym kodeksem karnym. Został on ostatecznie wprowadzony ustawą z dnia 19 kwietnia 1969 r., a zaczął obowiązywać od 1 stycznia 1970 roku³⁰. Ten akt prawny stał się podstawą modelu organizacyjno-prawnego kurateli sądowej dla dorosłych, który obowiązywał aż do 1986 roku.

Krok czwarty – połączenie służb kuratorskich

Na podstawie ustawy z 20 czerwca 1985 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych³¹, Minister Sprawiedliwości wydał rozporządzenie w sprawie kuratorów sądowych³². Ten akt prawny w szczególności sposób zaznaczył się w rozwoju kurateli sądowej w Polsce.

Przede wszystkim i po raz pierwszy w historii polskiej kurateli nastąpiło połączenie obu specjalności – w myśl cytowanego rozporządzenia kurator sądowy mógł być, po spełnieniu wymagań formalnych, albo kuratorem rodzinnym (czyli spełniającym swe czynności w wydziałach rodzinnych i nieletnich³³), albo kuratorem dla dorosłych

---

²⁹ J. Kamiński, S. Milewski, op. cit., s. 18–19; P. Stępiak, op. cit., s. 43–44.

³⁰ Dz.U. 1970 nr 13, poz. 94.

³¹ Dz.U. 1985 nr 31, poz. 137.

³² Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 24 listopada 1986 roku w sprawie kuratorów sądowych, Dz.U. 1986 nr 43, poz. 212.

³³ § 2 ust 2 cyt. Rozporządzenia.

(spełniającym swe czynności w wydziałach karnych sądów rejonowych i w wydziałach penitencjarnych³⁴).

Kuratorzy pełnili swoje zadania zawodowo lub społecznie. Jeżeli chodzi o wymagania formalne, stawiane kandydatom na kuratora zawodowego, precyzował to zapis § 4:

- 1) posiadanie obywatelstwa polskiego,
- 2) pełnia praw cywilnych i obywatelskich oraz władzy rodzicielskiej,
- 3) niekaralność,
- 4) wiek powyżej 24 lat,
- 5) wykształcenie wyższe z zakresu pedagogiki, psychologii, socjologii (w wyjątkowych wypadkach – inne wyższe studia), bądź wykształcenie średnie w sytuacji, gdy kandydat legitymuje się praktyką z zakresu profilaktyki, resocjalizacji lub wychowania,
- 6) odbycie stażu kuratorskiego,
- 7) złożenie egzaminu kuratorskiego.

W przypadku kandydatów na kuratorów społecznych obowiązywały wymagania wyodrębnione w punktach 1-5 przytoczonego powyżej zapisu, z możliwością uwzględnienia osób w wieku powyżej 19 lat (po spełnieniu określonego warunku³⁵).

Wprowadzono też (po raz pierwszy) funkcję kuratora wojewódzkiego – pierwowzór współczesnej funkcji kuratora okręgowego. Powoływał go prezes sądu wojewódzkiego spośród kuratorów specjalistów (wyjątkowo – spośród starszych kuratorów, wyróżniających się zdolnościami organizacyjnymi³⁶).

Opisywane rozporządzenie z 1986 roku regulowało funkcjonowanie kurateli sądowej, dostarczając również istotnych informacji na temat praw i obowiązków kuratorskich, a także zagadnień o charakterze metodyczno-organizacyjnym. Trzeba jednak stwierdzić – mimo istotnego kroku naprzód w rozwoju tej instytucji – że status kuratora sądowego był nadal niedoprecyzowany i niejasny, na co wskazywał

---

³⁴ § 2 ust 1 cyt. Rozporządzenia.

³⁵ Zob. § 32 cyt. Rozporządzenia.

³⁶ Zob. §18–21 cyt. Rozporządzenia.

choćby zapis pierwszego paragrafu rozporządzenia: „Kuratorzy sądowi – zawodowi i społeczni – pełnią funkcje związane ze szczególną odpowiedzialnością za ochronę porządku i bezpieczeństwa publicznego w celu wychowania i resocjalizacji podopiecznych, wykonując w sądach powszechnych czynności o charakterze wychowawczo-resocjalizacyjnym i profilaktycznym oraz inne czynności określone w rozporządzeniu, a także w przepisach odrębnych”³⁷.

Poza tym nadal, w myśl zapisów rozporządzenia, ale też i praktyki, funkcjonowała model kurateli społeczno-zawodowej, z zasadniczą dominacją liczby kuratorów społecznych w służbach kuratorskich.

Lata dziewięćdziesiąte XX wieku to czas dyskusji, propozycji na temat dalszej reformy kurateli sądowej, zorientowanej na profesjonalizację służb kuratorskich, autonomizację instytucji, dookreślenie jej zadań, zmianę charakteru kurateli z formalno-kontrolnego na wychowujący, unowocześnienie systemu wynagrodzeń. Pojawiły się też pierwsze propozycje ustawy, która miała uwzględniać te wszystkie przemyślenia, a także poprzez rangę tego aktu – nadać nową tożsamość kurateli sądowej.

W efekcie dyskusji środowiskowej, prac wielu zespołów konsultacyjnych oraz powołanych do tych celów komisji – w dniu 27 lipca 2001 roku Sejm RP uchwalił pierwszą w historii ustawę dotyczącą instytucji kurateli sądowej. Zamykając w tym miejscu historyczny przegląd, pokazujący początki oraz istotne zdarzenia, konstytuujące instytucję kurateli sądowej w Polsce, zakończę cytatem z „Zarysu metodyki pracy kuratora sądowego”, w którym autorzy tak opisują rzezoną ustawę o kuratorach sądowych:

Ustawa o kuratorach sądowych stała się ukoronowaniem dążeń i zabiegów pokolenia kuratorów, które przez kilkanaście lat starało się o nadanie kuratorom takiej organizacji, która zapewniłaby efektywne działanie, preferowała potwierdzone praktycznie i naukowo procedury postępowania z podopiecznymi i mogła stanowić rzetelne wsparcie dla podopiecznych, sądu i ładu społecznego oraz która byłaby wreszcie godziwie wynagradzana za swoje działania. Ustawa stała się fundamentem tworzenia nowoczesnej, sprawnej,

---

³⁷ § 1 cyt. Rozporządzenia. Por. P. Stępniaak, *Funkcjonowanie...*, op. cit., s. 51–52.

profesjonalnej i efektywnej służby kuratorskiej, zakorzenionej w polskiej tradycji kurateli sądowej dla nieletnich i myśli resocjalizacyjnej M. Grzegorzewskiej, C. Czapówa, S. Jedlewskiego, S. Górskiego³⁸.

Zakończenie

Zamykając i uzupełniając ten krótki historyczny przegląd należy stwierdzić, iż – podobnie jak w większości innych krajów europejskich – rozwój kurateli sądowej w Polsce opierał się na rozwiązaniach belgijsko-francuskich, szczególnie jeśli chodzi o podłoże prawne dla tej instytucji. Tak jak w Belgii i Francji, powstanie kurateli sądowej w Polsce wiązało się z ukonstytuowaniem sądownictwa i kurateli dla nieletnich. Dopiero później, wraz ze zmianą polityki karnej w kierunku szerszego stosowania kar alternatywnych w stosunku do kary pozbawienia wolności, dostrzeżono potrzebę powołania instytucji kuratora sądowego dla dorosłych (taką możliwość stworzyło rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 1958 r., a formalny kształt jednolitej zawodowej służby kuratorskiej uregulowało ostatecznie rozporządzenie z 1965 r.).

Dekret Naczelnika Państwa z 8 lutego 1919 r. w przedmiocie utworzenia sądów dla nieletnich był szczególnie – wyznaczał szlak rozwoju instytucji kurateli sądowej, która przeżywała w swej 100-letniej historii lepsze i gorsze czasy. Swoistym i znamienym momentem, kończącym ten przegląd, jest akt z lipca 2001 roku – on z kolei, w pełniejszy sposób, zaznaczył miejsce tej instytucji w polityce społecznej naszego państwa³⁹.

Uchwalenie *Ustawy o kuratorach sądowych* tak naprawdę nie kończy historii rozwoju kurateli sądowej w Polsce. Dowodem na to są mniejsze i większe zmiany w jej zapisach. Jej istotna nowelizacja planowana jest od kilku lat, choć z różnych powodów (znanych i niezna-

---

³⁸ T. Jedynek, A. Martuszewicz, *Od rozporządzenia do ustawy o kuratorach sądowych*, [w:] T. Jedynek, K. Stasiak (red.), *Zarys metodyki pracy kuratora sądowego*, Wyd. Lexis-Nexis, Warszawa 2008, s. 62.

³⁹ Będzie to przedmiotem odrębnego opracowania.

nych) jest odwlekana⁴⁰. Należy tylko żywić nadzieję, że będą to zmiany korzystne.

Bibliografia:

- Holewiński S., *O warunkowym skazaniu*, „Ateneum” 1897, t. III, s. 225–226, [za:] J Skupiński, *Warunkowe skazanie w prawie polskim na tle porównawczym*, Wyd. Polska Akademia Nauk, Warszawa 1992.
- Jedynak T., Martuszczyk A., *Od rozporządzenia do ustawy o kuratorach sądowych*, [w:] T. Jedynak, K. Stasiak (red.), *Zarys metodyki pracy kuratora sądowego*, Wyd. Lexis-Nexis, Warszawa 2008, s. 62.
- Kalinowski M., *Nadzór kuratora sądowego – formą wychowania resocjalizacyjnego*, [w:] K. Pospiszyl (red.), *Resocjalizacja nieletnich. Doświadczenia i koncepcje*, WSiP, Warszawa 1990, s. 285.
- Kamiński J., Milewski S., *Resocjalizacja skazanych. Poradnik dla kuratorów sądowych*, Wydaw. Prawnicze, Warszawa 1979.
- Komorowski A., *Praktyczna działalność Koła Opiekunów Sądowych przy Sądzie dla nieletnich m. st. Warszawy*, [w:] A. Komorowski, E. Neymark, Z. Rosenblum, *O sądownictwie dla nieletnich w Polsce*, Dział Wydawnictw Związku Spółdzielni Spożywców, Warszawa 1928.
- Korenfeld M., *Zamiast kary*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1889, nr 2, s. 17 i nast., [za:] J Skupiński, *Warunkowe skazanie...*, op. cit.
- Makarewicz J., *Kodeks karny z komentarzem*, Wyd. Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, Lwów 1938.
- Marek A., *Rola amerykańskiej probacji i jej efektywność*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Prawo XVI” 1978, z. 89.
- Marek A., *Środki probacyjne*, [w:] A. Marek et al. (red.), *Prawo karne*, Wyd. PWN, Warszawa 1986.

---

⁴⁰ Zob. na ten temat m. in.: lista rozwiązań projektowych na stronach „Wykazu prac legislacyjnych i programowych Rady Ministrów”, <https://bip.kprm.gov.pl/kpr/form/r7793828829424,Projekt-ustawy-o-kuratorskiej-sluzbie-sadowej.html> [dostęp: 29-10-2019]; „Ministerstwo Sprawiedliwości pracuje nad projektem ustawy o kuratorskiej służbie sądowej”, <https://www.rp.pl/Sedziowie-i-sady/303079973-Ministerstwo-Sprawiedliwosci-pracuje-nad-projektem-ustawy-o-kuratorskiej-sluzbie-sadowej.html> [dostęp: 29-10-2019]; „Ustawa o kuratorach sądowych – planowana na trzeci kwartał 2019 r.”, <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/ustawa-o-kuratorach-sadowych-planowana-na-trzeci-kwartal-2019-r,420822.html> [dostęp: 29-10-2019].

- Marzec-Holka K., *Instytucja społecznych kuratorów sądowych w świetle badań*, Wyd. Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Bydgoszcz 1994.
- Mościskier A., *System kuratorski i opieki postpenitencjarnej w Anglii i Walii*, „Prace Instytutu Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji UW” 1985, t. 9.
- Skupiński J., *Warunkowe skazanie w prawie polskim na tle porównawczym*, Wyd. Polska Akademia Nauk, Warszawa 1992.
- Sobierajski P., „Socjalno-wychowawcze aspekty kurateli sądowej dla dorosłych (w świetle opinii kuratorów)”, niepublikowana rozprawa doktorska, promotor: prof. dr hab. Andrzej Olubiński, Toruń 1999.
- Stasiak K., *Ewolucja kurateli sądowej od początku do wejścia w życie rozporządzenia z 1986 r.*, [w:] T. Jedynak, K. Stasiak (red.), *Zarys metodyki pracy kuratora sądowego*, Wyd. Lexis-Nexis, Warszawa 2014.
- Stępiak P., *Funkcjonowanie kurateli sądowej. Teoria a rzeczywistość*, Wyd. UAM, Poznań 1992.
- Szymków K., *Instytucja stałych opiekunów sądowych 1919–1929*, „Folia Iuridica Universitatis Wratislaviensis” 2018, vol. 7 (1), s. 70–75.

Akty prawne przywołane w tekście (chronologicznie):

- Dekret Naczelnika Państwa z 8 lutego 1919 r. w przedmiocie utworzenia sądów dla nieletnich, Dz.Pr.P.P. 1919 Nr 14, poz. 171.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 26 lipca 1919 r. w przedmiocie urzędzenia sądów dla nieletnich, Dz.Pr.P.P. 1919 Nr 63, poz. 378.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 czerwca 1929 r. w sprawie przekształcenia instytucji opiekunów sądowych na kuratorów nieletnich przy sądach grodzkich i przy sądach dla nieletnich, Dz.U. nr 47, poz. 387.
- Rozporządzenie Prezydenta RP z 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny, Dz.U. RP nr 60, poz. 571.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 lipca 1956 r. o inspektorach społecznych przy sądach powiatowych, Dz.U. 1956, Nr 29, poz. 134.
- Ustawa z 29 maja 1957 r. o warunkowym zwolnieniu osób odbywających karę pozbawienia wolności, Dz.U. nr 31, poz. 134.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 15 stycznia 1958 r. w sprawie nadzoru nad warunkowo zwolnionymi, Dz.U. nr 10, poz. 35.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 13 lutego 1959 r. o kuratorach sądowych dla nieletnich, Dz.U. 1959, Nr 18, poz. 113.

- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 1 kwietnia 1959 r. w sprawie wynagradzania kuratorów zawodowych dla nieletnich, Dz.U. 1959, Nr 26, poz. 164.
- Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z 10 kwietnia 1959 r. – Instrukcja w sprawie kuratorów sądowych dla nieletnich, Zbiór resortowych aktów prawnych Ministerstwa Sprawiedliwości, tom I, poz. 121, Cyt. za: K. Stasiak, *Ewolucja kurateli sądowej od początku do wejścia w życie rozporządzenia z 1986 r.*, [w:] T. Jedynak, K. Stasiak (red.), *Zarys metodyki pracy kuratora sądowego*, Wyd. Lexis-Nexis, Warszawa 2014.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 3 marca 1965 r. w sprawie dozoru nad osobami, którym wykonanie kary pozbawienia wolności warunkowo zawieszono oraz w sprawie nadzoru nad osobami warunkowo zwolnionymi, Dz.U. nr 12, poz. 80.
- Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny, Dz.U. 1970 nr 13, poz. 94.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 3 maja 1973 r. w sprawie kuratorów nieletnich, Dz.U. 1973, Nr 18, poz. 107.
- Ustawa z 20 czerwca 1985 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych, Dz.U. 1985 nr 31, poz. 137.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 24 listopada 1986 roku w sprawie kuratorów sądowych, Dz.U. 1986 nr 43, poz. 212.

Netografia:

- „Wykaz prac legislacyjnych i programowych Rady Ministrów”,
<https://bip.kprm.gov.pl/kpr/form/r7793828829424,Projekt-ustawy-o-kuratorskiej-sluzbie-sadowej.html> [dostęp: 29-10-2019].
- „Ministerstwo Sprawiedliwości pracuje nad projektem ustawy o kuratorskiej służbie sądowej”, <https://www.rp.pl/Sedziowie-i-sady/303079973-Ministerstwo-Sprawiedliwosci-pracuje-nad-projektem-ustawy-o-kuratorskiej-sluzbie-sadowej.html> [dostęp: 29-10-2019].
- „Ustawa o kuratorach sądowych - planowana na trzeci kwartał 2019 r.”,
<https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/ustawa-o-kuratorach-sadowych-planowana-na-trzeci-kwartal-2019-r,420822.html> [dostęp: 29-10-2019].